

manına kadar Hanbelî âlimleri hakkında bilgi verir. Vefat tarihleri belli olanları tarih sırasına göre, diğerlerini ise alfabetik sıra ile anlatır. Çeşitli yazma nüshaları bulunan (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 2083; Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, Târih, nr. 811; Berlin, nr. 10.043) ve *Tabakâtü's-şuğrâ* olarak bilinen eser, Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd tarafından iki cilt halinde yayımlanmıştır (Kahire 1963-1965; Beyrut 1403/1983). Kemâleddin el-Gazzî *el-Menhec'e* 1207 (1792-93) yılına kadar gelen bir zeyil yazmıştır. Bu iki eseri kaynak olarak kullanan Muhammed Cemîl eş-Şattî el-Bağdâdî de *Muhtaşarü'l-Hanâbile* adlı bir eseri kaleme almıştır (Dimaşk 1339).

3. *et-Târîhu'l-mu'teber fi enbâ'i men 'aber*. Yarattılıştan 896 (1490-91) yılına kadar cereyan eden olayları anlatan umumi bir tarihtir (British Museum, Or., nr. 1544).

Ebû'l-Yümn el-Uleymî'nin kaynaklarda zikredilen diğer eserleri de şunlardır: *ed-Dürrü'l-münâd fi aşhâbi'l-İmâm Ahmed* (Hanbelî fukahası hakkında yazılmış bir biyografi kitabı olup *et-Tabakâtü'l-kübrâ* adıyla bilinir); *Fethu'r-rahmân fi tefsîri'l-Kur'an* (iki cilt olup bizzat müellifi tarafından *el-Vecîz* adıyla ihtisar edilmiştir); *İthâfü'z-zâ'ir ve el-vâfü'l-mukîmi'l-müsâfir*; *el-İ'lâm bi-a'yâni devleti'l-İslâm*; *Taşhîhu'l-hilâfi'l-muṭlaḳ fi'l-Mukni*; *el-İthâf* (Al-lâme el-Mirdâvî'nin *Kitâbü'l-İnşâf* adlı eserinin muhtasarıdır, bk. Kâmil Cemîl el-Aselî, *Dirâsât*, XII/8, s. 118-122).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Yümn el-Uleymî, *el-Menhecü'l-ahmed fi terâcimi aşhâbi'l-İmâm Ahmed* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1403/1983, I, nâşirin mukaddimesi; a.mlf., *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kudûs ve'l-Halîl*, Amman 1973, Mukaddime; *Keşfü'z-zunûn*, I, 177, 305; II, 1731; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 316-317; VIII, 138; Serkis, *Mu'cem*, I, 358; *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 544; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 41-42; a.mlf., "Ulaymî", *İA*, XIII, 22-23; Necib el-Akikî, *el-Müsteşrikûn*, Kahire 1980, I, 207; C. Zeydân, *Âdâb*, II, 192-193; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 108; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, V, 177; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 276; Abdülvehhâb İbrâhîm Ebû Süleymân, *Kitâbetü'l-baḫşi'l-ilmî*, Mekke 1403/1983, s. 486; Ömer Ferruh, *Me'âlimü'l-edebî'l-Arabî*, Beyrut 1985, I, 226-229; Münecid, *Mu'cem*, III, 115; Kâmil Cemîl el-Aselî, *Maḥṭûṭâtü feẓâ'ili Beytilmakdis*, Amman 1405/1984, s. 105-112; a.mlf., "Mücirüddin el-'Uleymî el-Hanbelî, mü'errihu'l-Kudûs, naşşun cedîd'an hayâtihi ve naşşu zeyli kitâbihi'l-Ünsi'l-celîl", *Dirâsât*, XII/8, Amman 1985, s. 115-136; *Mu.Fs.*, III, 160.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

EBÜ'z-ZEHEB CAMİİ

Kahire'de
XVIII. yüzyıla ait cami
ve etrafındaki küçük külliye.

Kölemen Beyi Bulutkapan Ali Bey'in memlûklerinden olup ondan sonra Mısır'da idareyi eline geçiren Ebû'z-Zeheb Muhammed Bek tarafından yaptırılmıştır. Muhammed Bek Ebû'z-Zeheb Camii olarak da anılan ve aynı zamanda dört mezhebe uygun dinî eğitim yapılması gayesiyle bir medrese olarak inşa edilen yapı kütüphane, türbe, tekke, dükkanlar, şadırvan, havuz ve sarnıçtan meydana gelen bir külliye durumundadır. Eski şehrin ortasında Ezher Camii'nin ana girişi karşısına gelen binanın inşası bir yıl sürmüş, kapıları üzerindeki kitâbelerden anlaşıldığına göre 1188'de (1775) bitirilmiştir (kitâbelerin metni ve vakfiyesi için bk. Ali Paşa Mübârek, V, 237-239, 243-246).

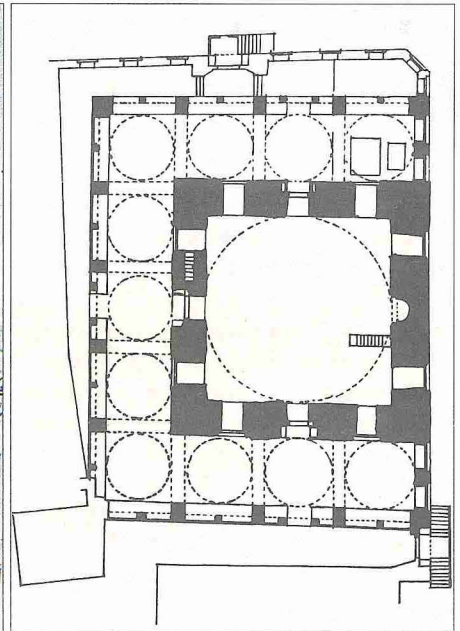
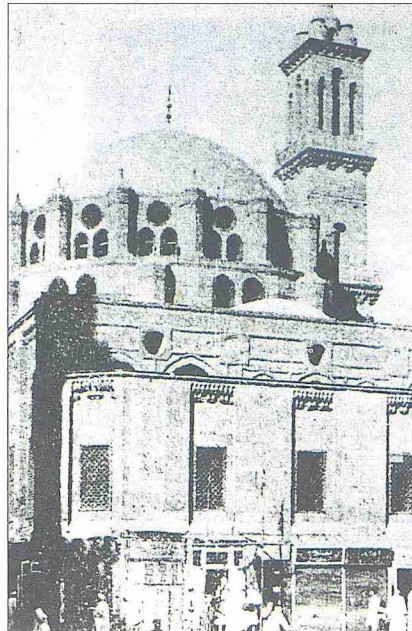
Cami esas itibarıyla ufak farklarla, 979 (1571-72) yılında yapılmış olan Bulak'taki Sinan Paşa Camii'nin mimari bakımından bir benzeri, hatta taklididir. Sinan Paşa Camii bir avlu duvarı içinde bulunurken Ebû'z-Zeheb Camii cadde seviyesinden daha yüksek bir platforma yer-

leştirildiğinden yola bakan üç cephesinde otuz üç dükkân inşa edilmiştir. Mâbedin Hüseyin Camii'ne bakan cadde tarafına ayrıca bir cephe duvarı yapılmıştır. Bu duvar caminin esas kitlesinden daha alçak olduğu için caminin revaklarıyla birlikte yüksek kubbesi de dışarıdan görülebilmektedir. Cephe duvarı, dikdörtgen pencereleri bulunan istalak-titli bir girinti şeklinde olup Memlûklü üslûbunda süslenmiştir. Bu duvar üzerinde bulunan, üç bölümlü ve kesişen iki kavisten oluşan kemerli cümle kapısı Memlûklü tarzında olmakla birlikte iç ve dış pencerelerin lentolarında Osmanlı tekniğinde mavi ve yeşil renklerin hâkim olduğu çiniler kullanılmıştır. Cadde den çift taraflı bir merdivenle ulaşılan cümle kapısı, doğu ve güney taraflardan camiyi kuşatan bir ilâve kısma açılır. Burası, cephenin binanın ana bölümüyle bir dirsek yapan yol biçimine uydurulmasından meydana gelmiştir.

Girişin solunda, bir zamanlar arkasından çeşitli konularda 650 kıymetli kitabın bulunduğu, özenle dökülmüş bronz bir parmaklığın ayırdığı kütüphane kısmı yer almaktadır.

Revakların kuzeydoğu köşesindeki kubbe, binanın bânisiyle kız kardeşinin türbelerini örtmektedir. Burada duvarlar

Ebû'z-Zeheb Camii ve planı - Kahire / Mısır

özellikle mavi ve yeşil renklerde Türk ve Tunus çinileriyle süslenmiştir. Kabirlerin bulunduğu köşe ayrıca ince işlemeli bir parmaklıkla kuşatılmıştır.

Bir kenarı 15 m. kadar olan kare şeklindeki harimi örtün kubbenin profili de Sinan Paşa Camii'ni andırmaktadır. Fakat burada aynı genişlikte olmasına rağmen taş yerine tuğla kullanılmıştır. Kubbe kasnağındaki pencereler ise üstünde bir yuvarlak pencere bulunan çift kemerli açıklıklar şeklindedir. Bunların etrafıyla köşelerde Osmanlı tarzında küçük ağırık kuleleri yer almaktadır. İç kısım bir ana kubbe ve Sinan Paşa Camii'nde de görülen üç bölümlü geniş köşe kemerlerine sahiptir.

Ana kubbenin örttüğü ibadet mekânının, istalakitli tepeliklerle yükseltilmiş girişler vasıtasıyla üç revaklı galeriden gelen üç girişi vardır. Harimi üç taraftan kuşatan revaklardan kiblenin sağ ve solundakiler dörder, diğeri ise beş kubbeldir.

Bu devir için istisnâ bir durum gösteren, mermere sedef kakma olarak yapılmış süslemesiyle dikkati çeken mihrapla künde-kârî tekniğinde fildişi ve sedef işlemeli olarak yapılmış olan ahşap minber erken Memlûklü tarzındadır. Kubbenin altındaki kartuşlara reyhanî hatıyla oyulan altın yaldızlı ve boyalı yazırlar Memlûklü'den çok Osmanlı özellikleri göstermektedir. Mihraba bakan duvardan dirsekler üzerinde dışarı taşan ahşap balkon dikkat çeken ayrı bir mimari unsurdur.

Yapının güneybatı köşesinde bulunan minare, dört kısımdan meydana gelen Sultan Gavri minaresine benzer özellikler göstermekle beraber beş bölümlüdür. Genel mimari özellikleriyle Osmanlı sanatı hususiyetleri gösteren caminin bu dörtköşe minaresi, sahip olduğu diğer farklılıklar sebebiyle bu çizgiden çok ayrıldığı gibi Kahire'deki diğer minareler içinde de oldukça değişik bir üslûptadır.

Caminin güney tarafında bulunan ve bu binadan bir duvarla ayrılan avlu etrafında iki katlı olarak yapılmış odalardan müteşekkil kısım Türk dervişlerinin kalması için vakfedilmiş bir tekkedir. Dükkânlar dışındaki diğer kısımları da 1980'li yıllara kadar Türk talebeleri tarafından kullanılmakta olan tekke ve diğer bölümler halen pek harap bir durumda olup usulüne uygun bir restorasyonla kurtarılmayı beklemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Paşa Mübârek, *el-Hıta'ü't-Tevfikıyye*, Kahire 1986, V, 237-240, 243-246; L. Haute-coeur — G. Wiet, *Les Mosquées du Caire*, Paris 1932, tür.yer.; Hasan Abdülvehhâb, *Târîhu'l-mesâcidil-eşeriyye*, Kahire 1946, s. 351; K. A. C. Creswell, *The Muslim Architecture of Egypt*, Oxford 1952, tür.yer.; Süad Mâhir Muhammed, *Mesâcidü Mısır ve evliya'ühe's-şâlihân*, Kahire 1404/1983, IV, 22; V, 257-270, 372 (plan), 451.

DORIS BEHRENS-ABOUSEIF

EBÜ'Z-ZİNÂD

(أبو الزناد)

Ebû Abdurrahmân Ebü'z-Zinâd
Abdullâh b. Zekvân el-Kureşî
(ö. 130/748)

Hadis hâfızı ve fakih tâbiî.

65 (684-85) yılı civarında doğdu. Ebü'z-Zinâd onun hoşlanmadığı lakabıdır. Babası Zekvân, Hz. Osman'ın hanımı Remle'nin veya kızı Âişe'nin yahut Hz. Osman'ın ailesinden birinin âzatlî kölesiydi. Hz. Ömer'in katili Ebû Lü'l'ün kardeşi olduğu da söylenmektedir. Ashaptan Enes b. Mâlik ile Hz. Peygamber'i gördüğü söylenen Ebû Ümâme b. Sehl'den, tâbiinden ise Şa'bî, Hz. Osman'ın oğlu Ebân, Saîd b. Müseyyeb, Hârice b. Zeyd ve pek çok hadisini rivayet ettiği Abdurrahman b. Hürmuz el-A'rec gibi âlimlerden rivayette bulundu. Kendisinden de oğulları Abdurrahman ile Ebû'l-Kâsım, yaşça daha büyük olan İbn Ebû Müleyke ile Sâlih b. Keysân, ayrıca Mûsâ b. Ukbe, Hişâm b. Urve, Süfyan es-Sevrî, Mâlik b. Enes ve Süfyan b. Uyeyne gibi muhaddisler hadis rivayet ettiler. Ali b. Medîni onu, büyük tâbiilerden hemen sonra gelen Medine'nin dört büyük âliminden biri saymaktadır. Süfyan es-Sevrî kendisinden emîr'ül-mü'minin fi'l-hadis* diye söz etmektedir. Ahmed b. Hanbel ile Yahyâ b. Maîn Ebü'z-Zinâd'ın güvenilir olduğunu belirtmekte, bir başka ifadesinde Ahmed b. Hanbel, "Râvileri sika* ise rivayetleri kullanılabilir" demektedir. Buhârî'nin açıkladığına göre Ebû Hüreyre'nin en güvenilir senedi Ebü'z-Zinâd - A'rec - Ebû Hüreyre zinciridir.

Rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer alan Ebü'z-Zinâd, hadis ve fıkıh sahalarında olduğu gibi hesap ve şiir konularında da bilgisine başvuru bir âlimdi. Etrafındaki yüzlerce talebe ile Mescid-i Nebvî'ye girerken onu gören muhaddis Abdürabbih b. Saîd bu haliyle bir sultana benzediğini, öğrencilerinin kendisine

fıkıh, hadis, hesap ve çözemedikleri dinî meseleleri sorduklarını söylemektedir. Leys b. Sa'd'ın belirttiğine göre hepsi de tâbiinden olan 300 kişiye Mescid-i Nebvî'de fıkıh, şiir ve benzeri ilimleri okuturdu; fakat daha sonra öğrencileri Rebîâtürre'yin ders halkasına katılınca yalnız kaldı. Belki de bu yüzden Rebîa ile arası açıldı. Medine'ye geldiği zaman her iki âlimle de görüşen Ebû Hanîfe, fıkıh bilgisi itibarıyla Ebü'z-Zinâd'ın Rebîâtürre'nden ileri seviyede bulunduğunu söylemiş, daha umumi bir ifade kullanan Ahmed b. Hanbel ise onun Rebîa'dan âlim olduğunu belirtmiştir. Hişâm b. Abdülmelik zamanında Medine'nin malî işler divanında görev alan Ebü'z-Zinâd'ı Ömer b. Abdülazîz de Küfe'nin beytümâlini yönetmekle görevlendirmişti. Emevîler'in hizmetinde bulunması sebebiyle Mâlik b. Enes'in ondan, "Şu adamların kâtibiydi" diye küçümser bir ifadeyle söz ettiği ileri sürülmekteyse de *el-Muva'tta*'da elli dört rivayetine yer vermesi bu iddianın doğru olmadığı kanaatini uyandırmaktadır.

Ebü'z-Zinâd 17 Ramazan 130'da (20 Mayıs 748) Medine'de vefat etti. 131'de (749) öldüğü de söylenmektedir.

Ebü'z-Zinâd'ın fıkıh dair bir kitap yazdığı zikredilmekte, fakat eserin mahiyeti bilinmemektedir. Oğlu Abdurrahman da Hişâm b. Urve'nin en güvenilir talebesi olup fıkıh ve hadis sahalarında tanınmış bir âlimdi.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât: el-mütemmim*, s. 318-320; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, V, 83; a.mlf., *et-Târîhu's-sagîr*, II, 27; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 49-50; Zehebî, *Tezkiretü'l-huf-fâz*, I, 134-135; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, V, 445-451; VIII, 168-170; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 121-140*, s. 461-462; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 418-420; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 203-205; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 182; Bedrân, *Tehzîbü Târîhi Dimaşk*, VII, 385-386; Sezgin, *GAS*, I, 405.

ALİ OSMAN KOÇKUZU

EBÜ'Z-ZÜBEYR

(أبو الزبير)

Ebü'z-Zübeyr Muhammed
b. Müslim b. Tedrüs el-Esedî
(ö. 126/743-44)

Hadis hâfızı, tâbiî.

80'li yıllarda doğduğu tahmin edilmektedir. Ashaptan Hakîm b. Hizâm'ın âzatlîsıdır. Efendisinin kabilesine nisbetle Esedî ve Kureşî nisbeleriyle, uzun süre